

DIN TOPONIMIA MEDIEVALĂ PONTO-DUNĂREANĂ

II. GROSSETO, BANBOLA, ZANAVARDA *

SILVIA BARASCHI

Hărțile medievale, ca și unele portulane, înregistrează la nord de orașul portuar Constanța (Costanza) câteva toponime și hidronime care nu au fost pînă azi identificate (sau localizate) astfel încît să putem considera discuțiile încheiate. În rîndurile ce urmează ne propunem să încercăm a lămuri trei dintre acestea, care, după părerea noastră, sînt într-o relație topografică ce nu numai că justifică dar chiar și impune prezentarea lor într-un ansamblu: *Grosseto*==*Grosea*, *Banbola* și *Zanavarda*¹ (fig. 1).

Grosseto==*Grosea* (*Grossida*, *Groxia*, *Glossida*).

Cel mai vechi izvor cartografic conținînd date referitoare la țărmul vest-pontic este portulanul italian (cunoscut sub numele editorului său, B. Motzo) care datează de la sfîrșitul secolului al XIII-lea (1296)². Acesta înregistrează numele *Grosseto* despre care aflăm că este prima gură a Vicinei (*la prima foce de Vecina*)³. În hărțile nautice de la

* Prima parte din această lucrare (Proslavița) este publicată în Peuce, 10, 1988, Tulcea. Textul de față (fără unele completări) face parte din comunicarea „Contribuții la topografia medievală ponto-dunăreană” susținută la Institutul de studii sud-est europene în cadrul Societății Române de Studii Bizantine, la 20 mai 1987.

¹ Am adoptat pentru titlu cea mai veche formă cunoscută (de noi) a toponimelor și hidronimelor. În cazul *Grosseto* (care apare numai în portulanul Motzo) vom folosi în text forma din cele mai vechi hărți Vesconte (1311, 1313) — *Grosea*.

² B. Motzo, *Annali della facoltà di lettere e filosofia della Università di Cagliari*, VIII, 1947; Elisaveta Todorova, *More about Vicina and the Black Sea Coast*, EB, 2, 1978, Sofia, p. 126—128 (partea privind țărmul apusean al Mării Negre); Bojidar Dimitrov, *Arheologija-Sofia*, 21, 1979, 1, p. 21—23 (textul privind coasta pontică). Pentru datarea portulanului (textul cunoscut de noi a fost doar copiat la 1296 și a hărții pisane), vezi Michel Mollat de Jurdin, Monique de la Roncière, *Les Portulans, Cartes marines du XIIIe au XVIIe siècle*, 1984, Fribourg, p. 16.

³ Elisaveta Todorova, *op. cit.*, p. 126; Bojidar Dimitrov, *op. cit.*, p. 22.

începutul secolului al XIV-lea (Petrus Vesconte, Sanudo, Carignano, Dalorto, Perrinus Vesconte, Dulcert, harta de la Zagreb, etc.) toponimul este ortografiat *Grosea*, *Grossea*, *Grossida*, *Crossida*, *Groxia*⁴. Sursele mai tirzii înregistrează și alte variante grafice ale numelui respectiv⁵.

În portulelele grecești cunoscute de noi⁶ (care sînt de fapt, copii sau adaptări tirzii ale unor lucrări italienești din secolul al XV-lea și poate chiar din al XIV-lea)⁷, toponimul apare sub forma *Grosea* (portulanul de la Veneția) și *Glossida* (portulanul de la Leyda)⁸.

Printre cei dintîi care s-au oprit asupra numelui respectiv a fost Xavier Hommaire de Hell care omologa *Grosea* cu *Karakerman* (= „nero castello”) și Cornelio Desimoni care încerca (1867, 1869) să găsească o legătură între *Groxia* și grecescul „Krossai” = fortificație, idee care-l va preocupa și pe K. Kretschmer (1909)⁹. Nicolae Grămadă

⁴ Bojidar Dimitrov, *Bългария в средновековната морска картография, XIV—XVII век*, Sofia, 1984, pl. 2 (Vesconte, 1311); pl. 1 (Vesconte, 1313); pl. 3 (Vesconte, 1318); pl. 4 (Vesconte, 1320); pl. 5 (Marino Sanudo, 1321); pl. 7 (Dalorto, 1325), mai departe Dimitrov; A. E. Nordenskiöld, *Periplus. An Essay of the Early History of Charts and Sailing Directions*, Stockholm, 1897, reprinted B. Franklin, New York, 1962, pl. 5 (Vesconte, 1311); pl. 7 (Vesconte, 1318); fig. 13 (Sanudo, 1320); pl. 7/1 (Perrinus Vesconte, 1327); pl. 9 (Dulcert, 1339), mai departe Nordenskiöld; K. Kretschmer, *Die italienischen Portolan des Mittelalters. Ein Beitrag zur Geschichte der Kartographie und Nautik*, Hildesheim, 1962, reeditare, p. 109 (Carignano, primul sfert al secolului XIV); p. 116—117 (Perrinus Vesconte, 1321, 1327; Dalorto, 1325 sau 1330); p. 118 (Dulcert, 1339), mai departe Kretschmer; Nicolae Grămadă, *Ephemeris daeromana*, IV, 1930, p. 223 (Carignano); p. 220 (Vesconte, 1311, 1313, 1318, 1320) mai departe Grămadă; Marin Popescu Spineni, *România în istoria cartografiei pînă la 1600*, București, 1938, I, p. 72 (Carignano); II, pl. 27 (Dulcert), mai departe Spineni; A. Djurova, B. Dimitrov, *Slavianski rükopisi, dokumenti i karti za bălgarskata istorija ot Vatikanskata Apostolieska biblioteka i Sekretniia arhiv na Vaticana (IX—XVII v.)*, Sofia, 1978, nr. 21. (Vesconte, 1320—1321); nr. 22 (Sanudo, 1321), mai departe Vatican; L. Bendeffy, în *Studia Archaeologica*, VI, Budapesta, 1977, p. 266, fig. 2 (harta de la Zagreb, 1320—1330 ?).

⁵ *Groxia* (atlasul catalan, 1384, Nordenskiöld, pl. 16); *groxia* (harta maritimă venețiană, mijlocul secolului XV, Vatican, nr. 25); *grocea* (Iehuda Ben Zara, 1497, Vatican, nr. 28); *tlocea* (Diego Ribera, 1529, V. Eskenasy, *Rev. Ist.*, 33, 1980, 4, p. 764); *gloseo* (atlas anonim, Juan Martinez? Vatican, nr. 38; *grosebia* (Jacobus de Maiolo sau Giacomo Maggiolo, 1561, Elisaveta Todorova, *Medieval genoese nautical cartography on the west Black Sea Coast*, E.B., 2, 1981, Sofia, p. 126).

⁶ Sînt cunoscute azi și alte portulele la care nu am avut acces direct: portulanul francez (1499, coasta vestică a Mării Negre pînă la Caliacra), portulanul cosmografiei italiene (1550), portulanul de la Madrid (1605—1634), portulanul Monno (1633), portulanul francez (1669). Vezi Elisaveta Todorova, *Izvestija-Varna*, 21, 1985, p. 27—28; idem, *Au sujet de la géographie historique du delta danubien*, E.B., 1, 1986, p. 57—67.

⁷ P. S. Năsturel, SCIV, 8, 1957, 1—4, p. 301, idem, RER, 13—14, 1974, p. 123—124; E. Lozovan, RIO 13, 1961, 3, p. 190, n. 17; Bojidar Dimitrov, *Arheologija Sofia*, 21, 1979, I, pl. 23, 28.

⁸ P. S. Năsturel, SCIV, 8, 1957, 1—4 (un fragment din portulan la p. 296—297); idem, RER, 13—14, 1974, Paris, fragmente din textul portulanului la p. 121—134; *Călători străini despre țările române*, I, volum îngrijit de Maria Holban, București, 1968, p. 16.

⁹ Cornelio Desimoni, L. T. Belgrano, *Atlante idrografico del Medio Evo posseduto dal Prof. Tammar Luxoro*, ASLSP, V, fasc. 1, Genova, 1867, p. 123, n. 1; Cornelio Desimoni, *Nuovi studi sull'atlante Luxoro*, ASLSP, V, fasc. 2, Genova, 1969, p. 246; Kretschmer, p. 642.

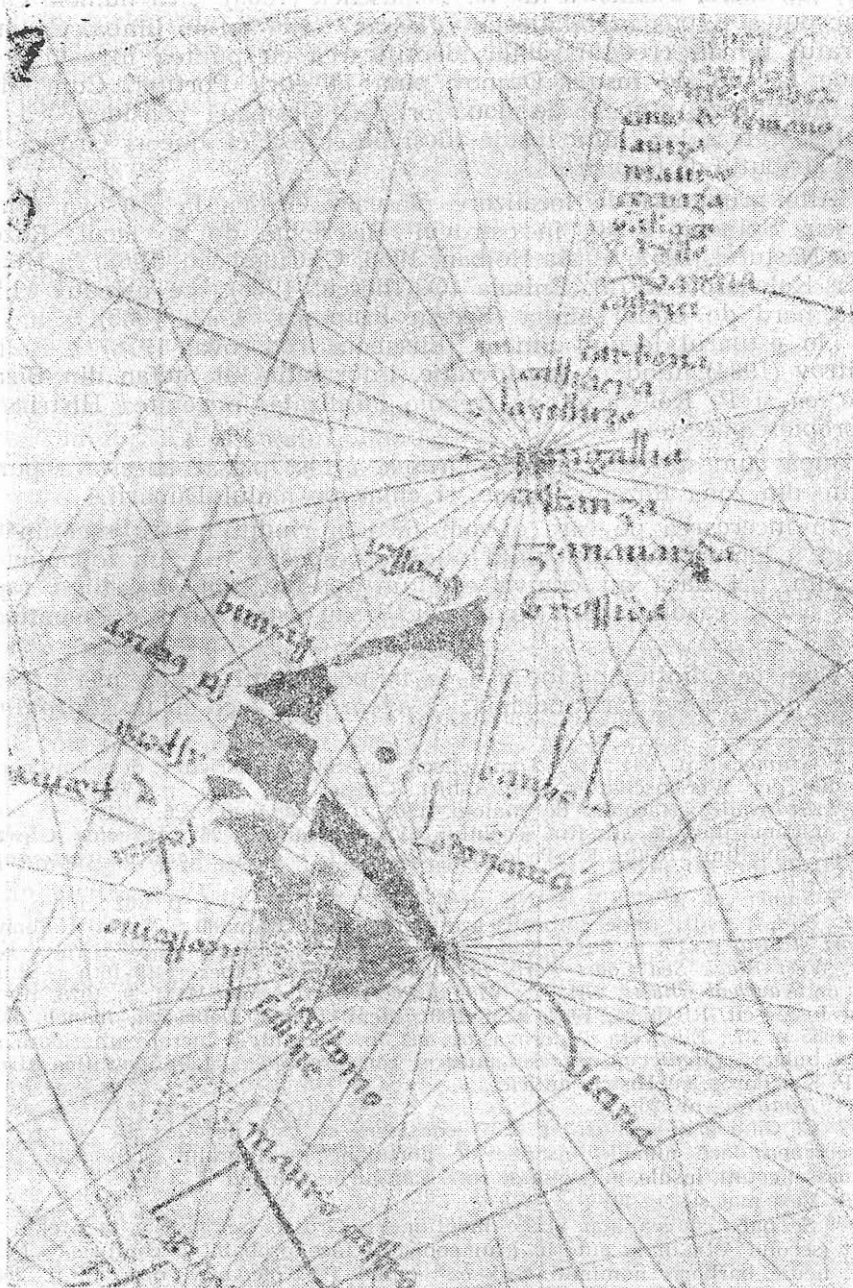

Fig. 1. Harta Mării Negre din atlasul lui Petrus Vesconte, 1320 (detaliu, coasta pontică).

(1930) considera, asemenea lui W. Tomaschek (1886)¹⁰, că numele Grosea ar putea fi pus în relație cu „glossa“ (γλῶσσα) = limbă. Ca atare geograful român crede posibilă identificarea cu puntea îngustă ce se întinde la sud de insula Dranov până la gura Porțiței. Cum unele hărți marchează numele de două ori, N. Grămadă considera că dubletul se referă la o altă insulă (deși observase că uneori Grosea primește atributul de *flumen*)¹¹.

Alte propuneri de localizare plasează Grosea la Hirșova (Marin Popescu Spineni, 1938), în ostrovul Bisericuța de pe lacul Razelm (Petre Năsturel, 1957, Maria Holban, 1968, C. Cihodariu, 1968) la Histria (Peter Koledarov, 1970), Enisala (O. Iliescu, 1978), pe grindul Chituc ori la nord de Capul Midia (Sergiu Iosipescu, 1982, 1985), sau, mai vag, „în estuarul lacului Sinoe“ (Elisabeta Todorova, 1978)¹². Bojidar Dimitrov (1984) luind în considerație, informația lui Ștefan din Bizanț, crede, ca și P. Koledarov, că trebuie localizată în cetatea Histria sau în apropierea acesteia¹³.

După cum se vede numele Grosea a fost plasat în câteva puncte diferite din zona Razelm—Sinoe, și chiar pe malul Dunării.

În încercarea pe care o vom face la rîndul nostru socotim important a lămuri mai întii dacă numele respectiv este un toponim, un hidronim, ori dacă nu cumva este un tpo-hidronim, dat fiind faptul că, în câteva cazuri, apare cu dublet¹⁴ sau este însoțit de mențiunea *flumen*¹⁵.

Cum cea dintîi apariție¹⁶ a sa în portulanul italian ni-l prezintă ca pe o *gură* reiese, fără îndoială, că avem de-a face cu un *hidronim*¹⁷.

¹⁰ Grămadă, p. 241; W. Tomaschek, în *Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, philos.-hist. Classe*, 113, 1886, p. 308.

¹¹ Groscha F (Iacobus de Maiolo, 1561, Grămadă, p. 226, 241); *F. grosea* (harta anonimă italiană, sfîrșitul secolului XVI, Vatican, nr. 26); *f. sealka* (Giovanni Battista, Cavallini, 1639), E. Todorova, *Medieval genoese nautical cartography*, p. 124, 127).

¹² Spineni, I, p. 83; P. S. Năsturel, *SCIV*, 8, 1957, 1—4, p. 302; idem, *RER*, 13—14, 1974, p. 131, unde îmbrățișează opinia lui Grămadă; Maria Holban în *Călători străini*, p. 15, n. 8; C. Cihodariu, *Studii*, 28, 1968, 2, p. 238; Peter Koledarov, *West Black Sea Coast Ports in the Late Middle Ages (14th-16th centuries)* listed on *Nautical Charts*, EH, V, 1970, p. 260; O. Iliescu, *SMIM*, 9, 1978, p. 197; Sergiu Iosipescu, *RRH*, 21, 1982, 2, p. 293; idem, *Balica, Dobroitița, Ioaneu, Bueresti*, 1985 p. 37; Elisaveta Todorova, *op. cit.*, p. 131. Într-o luerare ulterioară specialista bulgară (*Medieval genoese nautical cartography*, p. 129) identifica Grosea, ca și P. Koledarov, cu Histria antică.

¹³ Dimitrov, nr. 26.

¹⁴ C. Cihodariu (*op. cit.*, p. 237) considera că este necesar „să se precizeze de asemenea dacă numele înscrise de portulane pe litoralul dobrogean reprezintă orașe, cetăți, insule, gurile unor riuri sau gurile Dunării“.

¹⁵ Vezi mai sus n. 11.

¹⁶ Se pare că cea mai veche mențiune a Groseei se găsește la Ștefan din Bizanț (secolul VI), unde autorul (sau copistul) face probabil o confuzie: „Istrum urba... hodie barbaris nominati Grossea“ (apud P. Koledarov, *op. cit.*, p. 260 și n. 183, unde textul este datat în timpul tarului Simeon).

¹⁷ E. Todorova, *op. cit.*, p. 127; Bojidar Dimitrov, *Arheologia Sofia*, 21, 1979, 1, p. 22.

În primele hărți Vesconte (1311, 1313), în harta Dalorto (1325 sau 1330), ca și în toate cele următoare, Grosea este marcată o singură dată. Hărțile elaborate de Vesconte în 1318, 1320, 1320—1321, ca și hărțile Sanudo din 1320, 1321 (considerate de altfel copii după cele dintii¹⁸) înregistrează numele de două ori: Grossea-Grosea, Grossea-Grossida. Cum lucrările respective sînt singurele care conțin un toponim ulterior nemaiîntîlnit (dar real, vezi mai jos Banbola) putem conchide că acestea, mai bine informate, sînt și mai complete. Ca atare, apariția dubletului, departe de a fi întîmplătoare, trebuie să exprime o realitate. Noi credem că Grosseto-Grosea-Grossida-Glossida sînt variantele grafice ale unui *topo-hidronim*. Cu alte cuvinte, acestea pot desemna atît o *așezare portuară* (sau o *insulă*), cît și o *gură*, o *trecere*.

Să vedem dacă și alte izvoare ne sprijină sau nu afirmația.

Portulanul grecesc de la Veneția (Tagias) ne informează că „...gura aceasta Zavarna este ca un *ostrov mic* și îi zice Grosea ...De la *gura Groseei* la gura Licostomului unde este cealaltă gură, nordică, a Dunării, sînt 120 de mile...”¹⁹. Alte surse din sec. al XVII-lea și al XVIII-lea, dar care își au baza de informare în documente mai vechi, înregistrează numele în dreptul unei insule sau chiar menționează direct „insula Grosea”²⁰. O descriere a coastei occidentale a Mării Negre (1738) făcută de Jacques Nicholas Bellin, inginer cartograf în marina franceză, ne spune că primul canal al Dunării (venind dinspre sud, n.n.), căruia grecii îi spuneau Zavarda, se împrăstie într-un spațiu mlăștinos, în mijlocul căruia se afla o *insulă* pe care cei vechi o numeau Grossea²¹.

O altă sursă (portulanul de la Leyda) conține și o informație potrivit căreia „intrarea *gurii Glossida* este către nord și către sud”²². Acest detaliu, foarte important, ne ajută să înțelegem că nu este vorba de o gură de vărsare, ci de un *pasaj*, o *trecătoare* (strîmtoare). De altfel, o simplă privire aruncată unei hărți a Dobrogei întocmită acum mai bine de o sută de ani ne lămurește că afirmația de mai sus este pe deplin justificată. La nord de Constanța se află marcate: gura Buazului, gura Periteasca, gura Zmeica, gura Sinoe (de două ori), gura Portița, gura Dranovului, gura Cernețu, gura Dunavățului²³. Cu excepția ultimilor trei, toate celelalte „guri” sînt de fapt pasaje spre mare sau între grîndurile ce mobilează complexul lagunar Razelm-Sinoe.

¹⁸ Vezi Kretschmer, p. 113.

¹⁹ Vezi n. 8.

²⁰ Una din hărțile portulanului Monno (1633) prezintă numele Grosea în dreptul unei mici insule; la fel harta lui Giovanni Battista Cavallini (1639) unde numele, deformat, este însoțit și de mențiunea *flumen*. Vezi E. Todorova, *Medieval Genoese nautical cartography*, p. 124, 129; *Atlasul Dimăncescu*, Biblioteca Academiei RSR, p. 135 (harta unei părți a Europei, 1760); p. 142 (harta țărilor române, 1770).

²¹ Vezi Elisaveta Todorova, *Izvestija-Varna*, 23, 1987, p. 132—150.

²² P. S. Năsturel, *RER*, 13—14, 1974, p. 131.

²³ Harta Dobrogei întocmită de Statul Major al Armatei române între 1880—1883, București, 1887.

Așadar, din cele prezentate mai sus, rezultă că avem într-adevăr de-a face cu un *topo-hidronim*. Mai mult decât atât, avem și unele indicații cu privire la zona în care acesta trebuie căutat, și anume într-un loc de pe țărmul pontic unde a existat (există) o *insulă* și în preajma ei, o *trecere navigabilă*. Dar nu una oarecare, ci o trecere, un pasaj legat de Dunăre sau care conduce spre fluviu, căci, după cum ne informează portulanul italian din secolul al XIII-lea ca și descrierea lui J. N. Bellin din 1738) „*lo dicto Grosseto e la prima foce de Vecina*“ (= aici Dunărea).

Potrivit ambelor surse menționate Grosseto-Grosea se află *la nord* de Constanța. Pe direcția indicată, harta Dobrogei ridicată între 1880—1883, ca și harta hidrografică a Deltei Dunării din 1911, prezintă în zona Gura Buazului — satul Caraharman (= Vadu) o situație care corespunde datelor oferite de izvoare: o mică insulă de forma unei limbi (glossa) aproape că obturează un canal ce asigură legătura între lacul Sinoe și mare²⁴.

Credem că ostrovul Grosea din portulanul venețian²⁵ și hărțile vechi, poate fi identificat cu această insuliță, iar gura Grosseto-Grosea cu canalul de trecere din preajma ei. Capătul dinspre mare al acestei trecători se numește azi Gura Buazului (buaz = gură) (fig. 2)²⁶.

Această identificare corespunde, după cum se va vedea, din toate punctele de vedere informațiilor oferite de sursele scrise cu privire la gura și insula (Grosseto) Grosea.

Banbola (Pampulo)

Din câte cunoaștem pînă azi toponimul apare numai în hărțile Vesconte din 1318, 1320—1321 și Marino Sanudo, 1320, 1321²⁷. Cu cîteva excepții (portulanul de la Veneția portulanul de la Madrid, 1605—1634, portulanul francez, 1663, și descrierea lui Jacques Nicholas Bellin)²⁸ sursele ulterioare (cunoscute de noi) nu-l menționează.

Toponimul nu s-a bucurat de o atenție deosebită, propunerile pentru identificarea sau localizarea sa făcîndu-se oarecum în trecere. Nicolae Grămadă (1930) încerca să vadă în Banbola o formă coruptă din Danoia = Danubiu, în timp ce Petre Năsturel (1957) nu se putea decide între Argamum (Capul Dolojman) și castelul din insula Biseri-cuța²⁹. Ambele propuneri sînt preluate (ca o posibilitate) de Ion Barnea (1971) și Maria Holban (1976)³⁰. O părere foarte fermă, dar deloc

²⁴ Canalul a apărut în urma formării unui cordon de nisip în fața țărmului continental. Vezi M. Bleahu, Probleme de geografie, IX, 1963, p. 48; A. C. Banu, Terra, 1, 1972, p. 3—25.

²⁵ În portulanul francez (1669) numele este neregistrat deformat — insula Gratia (isle gratie). Vezi E. Todorova, Au sujet de la géographie, p. 63.

²⁶ Vezi și S. Iosipescu, Balica, p. 37.

²⁷ Vezi mai sus n. 4.

²⁸ Vezi n. 6, 8.

²⁹ Grămadă, p. 242; P. S. Năsturel, SCIV, 8, 1957, 1—4, p. 302.

³⁰ Ion Barnea, în Din istoria Dobrogei, III, 1971, p. 379; Maria Holban, în Călători străini despre țările române, I, București, 1968 p. 15.

argumentată, expune Radu Ciobanu în 1971. Potrivit opiniei sale Banbola nu este altceva decât cetatea de la Enisala³¹. Petre Năsturel (1974) și V. Eskenasy (1979) îmbrățișează fără rezerve această idee, cu nimic justificată³². La Elisaveta Todorova (1978) găsim exprimată scurt identitatea Pampulo-Banbola, dar fără consecințele așteptate deoarece localizarea se face tot la Enisala³³. Într-o lucrare ulterioară E. Todorova (1981) observă că „a fortress, called *Bambola*, was to be found in the estuary” dar necunoscând zona conchide că „Pampulo of the portolano could hardly be identified with Bambola of the XIVth century charts”³⁴. Mai târziu (1986), ocupându-se anume de geografia istorică a deltei Dunării și având la îndemână surse noi, specialistul bulgară omologhează Banbola cu Pampulo fără a face însă alte precizări³⁵. Sergiu Iosipescu (1985) pare a apropia o clipă (și el) Pampulo de Banbola, dar având îndoieli asupra „calității informației acestui itinerar” (portulanul Tagias) conchide că „localizarea Banbolei rămâne incertă” și întrevede posibilitatea de a avea în față „traducerea italiană a unui toponim românesc medieval, al insulei Popina din lacul Razelm”³⁶.

În ce ne privește socotim că Banbola³⁷ este într-adevăr forma sonoră, italianizată a numelui grecesc Pampulos³⁸. Acesta se întâlnește prima oară în portulanul de la Veneția. Aparent incoerent, el este totuși cel mai vechi izvor care ne lămurește cum că „la gura Zavarnei este un castel și îi spune Pampulo”³⁹. În același sens ne informează și inginerul cartograf J. N. Bellin (1738) care susține că la intrarea guriî Kara Kermen este un castel „pe care grecii îl numeau Paboulo”⁴⁰.

Așadar, Banbola-Pampulo⁴¹ reprezintă un toponim cu propria sa individualitate. Cît privește relația sa cu topo-hidronimul Grosea noi vedem lucrurile în felul următor: în insula Grosseto-Grosea (care-și dă numele pasajului din preajma ei) se află un castel al cărui nume grecesc Pampulos este sonorizat (și alterat) de italieni devenind Banbola din hărțile menționate mai sus. Cum acestea sînt și singurele ce înregistrează Lo donavici (= Dunavăț) rezultă că ne aflăm în fața unor lucrări a căror bază de informație a fost ceva mai largă (și ale căror eventuale copii nu ni s-au păstrat).

³¹ Radu Ciobanu, BMI, București, 40, 1971, 1, p. 28—39.

³² P. S. Năsturel, RER, 13—14, 1974, p. 131; V. Eskenasy; RRH, 18, 1979, 2, p. 370, n. 38.

³³ Elisaveta Todorova, *More about Vicina*, p. 132.

³⁴ Eadem, *Medieval genoese nautical cartography*, p. 129.

³⁵ Eadem, *Au sujet de la géographie historique*, p. 63.

³⁶ Sergiu Iosipescu, *Balica*, p. 38.

³⁷ Toponimul mai este ortografiat *Bambulo* (portulanul de la Madrid) și *Bamblis* (portulanul francez). Vezi Elisaveta Todorova, *Au sujet de la géographie historique*, p. 63.

³⁸ Vezi n. 8.

³⁹ Vezi n. 8.

⁴⁰ Elisaveta Todorova, *Izvestija Varna*, 23, 1987, p. 141. Vezi mai jos n. 76.

⁴¹ Într-un mod foarte puțin explicit găsim omologarea Banbola-Pâmpolus și la C. Cihodariu (*op. cit.*, p. 338).

Deoarece în varianta italianizată numele castelului apare încă din 1318 este de presupus că avem de-a face cu o veche fortificație bizantină construită fie între secolele X-XII⁴², fie chiar și mai înainte de această vreme. Se prea poate ca Pampulo din insula Grosseto-Grosea, ca și fortificația din insula Bisericuța⁴³ și aceea de la gura Licostomo⁴⁴ să facă parte dintr-o primă generație de castele ridicate pe țărmul maritim de bizantinii timpurii⁴⁵.

În privința urmelor arheologice ale castelului din insula Grosseto-Grosea trebuie să spunem că deocamdată nu avem nici o informație, dar nu este exclus ca acestea să se găsească, dacă vor fi căutate sub stratul de nisip marin de suprafață⁴⁶.

Zanavarda (Cenavarda, Zinaurda, Zavarna, Tzanavarda)

Numele apare în cele mai timpurii hărți nautice cunoscute (harta pisană, Vesconte, Sanudo, Carignano, Dalorto, Dulcert, harta de la Zagreb, harta de la Cortona)⁴⁷ ca și în majoritatea surselor ulterioare pînă în secolul al XVII-lea. Harta pisană, hărțile Vesconte și cele imediat următoare cu excepția lucrării lui Carignano unde întîlnim *Cenaurda*, înregistrează numele sub forma *Zanauarda*. Alte grafii apar la Pizzigani — (*zinauarda*), în harta de la Cortona (*conauria*), la Andrea Bianco, 1436 (*zuoua uarda*), Iacobo Giroladis, 1453 (*zuna uarda*), la Graciusus Benincasa, 1471 (*Canauarda*), Iacobo de Maiolo, 1561 (*zavaraualda*), Juan Martinez, 1586 (*zinoua*)⁴⁸ etc. În portulanul venețian este ortografiat *Zavarna*, iar în cel de la Leyda, *Tzanavarda*⁴⁹. Numele nu este înregistrat de cel mai vechi izvor cartografic cunoscut deocamdată — portulanul italian — și nici de cîteva lucrări din veacul al XV-lea

⁴² După căderea Constantinopolului în mîinile latinilor Bizanțul nu se mai afla în situația de a clădi noi cetăți pe Dunăre sau pe țărmul maritim al Mării Negre.

⁴³ Paul Nicorescu, *Une croix reliquaire de Dobroudja, în memoria lui Vasile Pârvan*, București, 1934, p. 223.

⁴⁴ Castelul Likostomo de la gura brațului cu același nume este menționat încă din veacul al IX-lea, într-o dedicație a patriarhului Fotie către Toma, protospătar și arhonte de Likostomo. Vezi Hélène Ahrweiler, *Byzance et la mer*. Paris, 1966, p. 57; 87—90; *Fontes Historiae Daco-Romanae*, II, București, 1978, p. 634—635.

⁴⁵ Menționarea numelui Grosea încă din veacul al VI-lea de către Ștefan din Bizanț ca și prezența materialelor romano-bizantine din insula Bisericuța susțin o asemenea ipoteză. Vezi și n. 16.

⁴⁶ În aceeași situație se află și Licostomo frecvent înregistrat în secolele XIV—XV, dar a cărui urme nu s-au găsit încă.

⁴⁷ Vezi mai sus, n. 4; de asemenea *Grămadă*, p. 223 (harta pisană); Vera Armignaco, *Rivista geografica italiana*, 64, 1957, 3, p. 185—223.

⁴⁸ Vezi n. 4; de asemenea, Vera Armignaco, *op. cit.*, p. 202—203; *Dimitrov*, nr. 17, 19, 27; *Grămadă*, p. 223—227; *Vatican*, nr. 35.

⁴⁹ P. S. Năsturel, *SCIV*, 8, 1957, 1—4, p. 296—297; idem, *RER*, 13—14, 1974, p. 132—133; Vezi la Elisaveta Todorova, *Au sujet de la géographie*, p. 63, alte forme în portulanul francez și cel de la Madrid (*Sauoreé* și respectiv *Savarana*).

și al XVI-lea⁵⁰. De notat, de asemenea, că unele hărți din secolele XV-XVI înregistrează numele cu cerneală roșie⁵¹.

După cite știm, una din primele încercări de localizare — la Cernavodă — aparținându-i lui F. K. Bruun, nu este acceptată de Cornelio Desimoni (1869) care plasează Zanavarda la Gargalik (= azi Corbu)⁵². Deși savantul italian atrăsese atenția că Cernavoda este situată pe Dunăre⁵³ și nu pe țărmul maritim, localizarea lui Bruun este îmbrățișată și de alți specialiști: K. Kretschmer (1909), Marin Popescu-Spineni (1938), J. Bromberg (1938)⁵⁴.

W. Tomascheck (1886) localiza Zinavarda — pe care o bănuia a fi creație italiană (Genuesenwarte) — la Cara-Orman (citește Caraharman), dar el credea că acesta se afla în locul anticului Istros (= Histria)⁵⁵. C. Jireček (1889) aprecia că numele este de origină cumană (ianawar, janauar) și că ar indica o localitate de coastă între Constanța și lacul Razelm, Caraorman (citește Caraharmn)⁵⁶. Al. Arbore (1921) citindu-l pe Jireček pare a fi de acord cu acesta⁵⁷. Nicolae Grămadă (1930) este de părere că portul — sigur o colonie cumană — trebuie căutat pe malul lacului Golovița, eventual la Jurilofca (= azi Unirea)⁵⁸. Radu Vulpe (1938) este de fapt, cel dintâi care plasează, fără echivoc, Zanavarda la Caraharman fiind urmat apoi de C. Cihodariu (1968), P. Koledarov (1970), Tudor Mateescu (1971), care crede în existența coloniei cumane, Anca Ghiată (1974), Victor Eskenasy (1980), Sergiu Iosipescu (1982), Elisaveta Todorova (1981, 1986)⁵⁹.

Petre Năsturel localizează vechea așezare mai întâi (1950) la Porțița, iar apoi (1974), revenind la adevărata propunere a lui N. Grămadă,

⁵⁰ Harta de la München 1402—1453 (Georg Martin Thomas, *Der Periplus des Pontus Euxinus nach Münchener Handschriften*, Abhandlungen der philos.-philolog. Classe der Königlich bayerischen Akademie der Wissenschaft, 10, 1864, 1, p. 237); Juan de la Cosa, 1500, Nordenskjöld, pl. 43; Baptista Agnese, 1542, (*Vatican*, nr. 32; Dimitrov, pl. 44) și altele.

⁵¹ Vatican, nr. 25, 27, 30, 34; Dimitrov, pl. 19, 26, 27, 28, 34, 41.

⁵² C. Desimoni, *Nuovi studi*, p. 245.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ Kretschmer, p. 642; Spineni, I, p. 83, 103; J. Bromberg, *Byzantion*, 12, 1937, fasc. 2, p. 456, n. 2.

⁵⁵ W. Tomascheck, *op. cit.*, p. 308.

⁵⁶ C. Jireček, *Einige Bemerkungen über die Überreste der Petschenegen und Kumanen, sowie über die Völkerschaften der sogenannten Gagauzi und Surguci im heutigen Bulgarien*, Sitzungsberichte der Königlich böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften, philos.-histor.-philolog. Classe, Praga, 1889, p. 16.

⁵⁷ Al. Arbore, AD, II, 1921, 3, p. 348.

⁵⁸ Grămadă, p. 240.

⁵⁹ Radu Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, în *La Dobroudja*, București, 1938, p. 395, n. 3; C. Cihodariu, *op. cit.*, p. 237—238; Peter Koledarov, *op. cit.*, p. 259—260; Tudor Mateescu, *Une ville disparu de la Dobroudja — Karaharman*, Tarih Enstitüsü Dergisi, 2, 1971, İstanbul, p. 306—308 și passim; Anca Ghiată, Mem. sect. de șt. ist., IV, 1975—1976, 1, p. 79; V. Eskenasy, Rev. ist., 33, 1980, 4, p. 761. Sergiu Iosipescu, RRH, 21, 1982, 2, p. 298—299; Elisaveta Todorova, *Medieval Genoese nautical cartography*, p. 129; eadem, *Au sujet de la géographie, historique*, p. 63.

la Jurilofca⁶⁰. Tot pentru Jurilofca pare a opta și Bojidar Dimitrov (1984) care vede în numele respectiv o deformare din Cernavoda⁶¹.

Incitați de invitația lansată arheologilor de Tudor Mateescu în finalul studiului său publicat la Istanbul am efectuat împreună cu C. Chera două periegeze (noiembrie-decembrie 1980) în zona satului Vadu, publicînd ulterior o notă în care, aducînd cîteva informații din teren, susținem, și noi, localizarea Zanavardei în teritoriul satului amintit⁶².

Revenim aici asupra acestei probleme pentru a completa și nuanța datele sumare din nota noastră.

Analizînd sursele scrise constatăm că, la fel ca în cazul Grosseto-Grosea, se impune mai întîi să lămurim semnificația numelui, cu alte cuvinte să vedem dacă nu cumva avem de-a face, și aici, cu un toponim hidronim. Cum portulanul de la Veneția specifică faptul că Zavarva este o *gură* a Dunării (menționînd-o și ca *așezare*, alături de Mangalia și Constanța), iar cel de la Leyda că Tzanavarda este un *port bun*⁶³, reiese că, într-adevăr, așa stau lucrurile. Dealtfel, în unele hărți Zavarva este marcată cu cerneală roșie⁶⁴, ceea ce ne asigură nu numai în ceea ce privește caracterul de toponim al numelui cît și asupra importanței sale ca port. În ceea ce privește desemnarea sa ca „gură” am arătat mai sus că sensul acestui cuvînt nu se referă numai (și strict) la locul de vărsare al unui rîu sau fluviu, ci și la un pasaj, o trecătoare. Ca atare Zavarva nu trebuie căutată neapărat în zona gurilor propriu-zise ale Dunării, ci acolo unde în vechime exista o trecere și o așezare portuară.

Singurul loc de pe țărmul maritim, la nord de Constanța, în care aceste condiții sînt îndeplinite se află într-adevăr în zona satului Caraharman (din 1926 Vadu)⁶⁵. Să vedem în continuare dacă avem informații, și ce ne spun ele, despre așezarea cu acest nume.

Din cîte știm pînă acum, primele mențiuni despre portul și așezarea Caraharman datează din ultima parte a secolului al XVI-lea. Cea mai veche știre cunoscută de noi este aceea pe care o găsim în defterul gelepilor din cauza Hirșovei întocmit în 1573/1574 de cadiul Varnei. Numele este ortografiat *Kara Harmanlâk* formă pe care o înțîlnim ușor modificată și într-un defter din 1584 (*Karaharmanlık*)⁶⁶. Un an mai tîrziu (1585), alături de Bengale (= Mangalia) și Constance François de Pavia (1585) menționează *Carâ-Orman*, „unde se varsă una din gurile Dunării”, iar raguzanul Paolo Giorgi (1595), enumeră Kara-

⁶⁰ P. S. Năsturel, SCIV, 8, 1957, 1—4, p. 302; idem, RER, 13—14, 1974, p. 133.

⁶¹ *Dimîtrov*, pl. 25.

⁶² Silvia Baraschi și Constantin Chera, SCIVA, 32, 1981, 2, p. 253—260.

⁶³ P. S. Năsturel, SCIV, 8, 1957, 1—4, p. 296—297; idem, RER, 13—14, 1974, p. 132; *Călători străini* I, p. 16.

⁶⁴ *Vatican* nr. 27, 29, 34; *Dimîtrov*, pl. 19, 25, 28, 41, 51.

⁶⁵ C. Brătescu, AD, 5—6, 1925, p. 95.

⁶⁶ Bistra Čvetkova, *Izvestija-Varna*, 8, 1972, p. 221—231 (*Kara Harmanlâk* la p. 229). Așezarea apare ca centru important în care se înregistrează 30 de gelepi. M. Tayyb Gökbilgin, *Rumeli de Yurükler, Tatarlar ve Evlâd-i Fâtihân*, Istanbul, 1957, p. 124.

karmanluch printre orașele de la Marea Neagră care este „cel mai aproape de cele cinci guri ale Dunării”⁶⁷. Din aceeași vreme provin și regulamentele vamale (*Kanunname*) ale orașului și portului din care reiese (printre alte informații importante), că de la Dunăre se puteau transporta mărfuri direct la Caraharman⁶⁸. În secolul al XVII-lea cronicarul Kiatip Celebi cunoștea existența brațului *Karaharman* pe care se afla o localitate purtând același nume⁶⁹. Tot atunci călătorul Evlia Celebi știa despre Caraharman (pe care îl vizitează) că acesta fusese în trecut „un port mare”, de asemenea „un oraș și o trecătoare”. Din aceeași sursă aflăm că „toate vasele de acolo ierneză fără grijă și fără teamă pe brațul fluviului Dunărea” și „că „una din cele cinci guri ale Dunării este tocmai această gură de la Kara-Harman, fiind cea mai mică dintre toate”. Același autor ne informează că locul a fost cucerit (de la genovezi), și că cetatea de aici „a fost făcută una cu pământul”⁷⁰. Atît cronicarul cit și călătorul știu că o nouă cetate fusese construită sub administrație turcească (post 1626)⁷¹.

În lucrările cartografice din secolele XIV-XVII numele orașului Caraharman nu este înregistrat. Acest fapt se va întâmpla abia la începutul secolului al XVIII-lea cînd unele hărți (1703, 1706, 1725, 1738) menționează „*Embouchure de Carahirmen*”, „*Entrance of Carahimen*”, „*Caraharman*”, „*Karacharman*”; pe alte hărți din a doua jumătate a aceluiași veac găsim o completare: „*Karahirmen ou Civita Nigra*”, „*Kara Kerman o Castel Negro*”⁷². De reținut că în cartografia acestui secol (și chiar mai târziu) numele apare cu diferite variante avînd sensul de „cetate neagră” („*Kara Kyrman*, 1770; „*Karakerman*, 1788, 1801; „*Kara Kerman*, 1790; „*Cara Kherman Boghazi*, 1827)⁷³.

Din cele înfățișate mai sus se constată că: 1) Zanavarda dispăre din hărți exact în momentul în care începe a fi înregistrat Caraharman, adică în secolul al XVIII-lea, cînd se observă o tendință mai accentuată spre „actualizarea” lucrărilor cartografice (pînă atunci executate îndeosebi prin copierea hărților vechi); 2) asemenea Zanavardei, Caraharman

⁶⁷ N. Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, I, București, 1895, p. 34, nr. 1 (François de Pavia); Giacomo Bascapè, *Le relazioni fra l'Italia e la Transilvania nel secolo XVI*, Roma, 1931, p. 179, n. 8 (Paolo Giorgi); T. Mateescu, *op. cit.*, p. 311, 308; *Călători străini despre țările române*, III, București, 1971, p. 392, 397, 414.

⁶⁸ T. Mateescu, *op. cit.*, p. 311, 319 și n. 154. Din codul portului reiese că a existat un regulament anterior sub forma unui registru. Cîteva deftere din 1597 menționează de asemenea Caraharmanlik, vezi Halil Inalcik, *Dobroudja, Enciclopedia de l'Islam*, II, 1963, Leyda-Paris, p. 627. Vezi și recenziile lui M. Guboglu, *Studii*, 17, 1964, 6, p. 1453.

⁶⁹ Kiatip Celebi, în *Cronici turcești privind țările române, Extrase, II, sec. XVII — începutul sec. XVIII*, volum îngrijit de M. Guboglu, București, 1974, p. 118 și 19.

⁷⁰ Evlia Celebi, *Călători străini*, VI, partea a doua îngrijită de Mustafa A. Mehmet, București, 1976, p. 386—387.

⁷¹ *Cronici turcești*, p. 118; *Călători străini*, VI, p. 386.

⁷² Dimăncescu, p. 106, 107, 109, 117, 123, 133, 147.

⁷³ Dimăncescu, p. 142, 153, 161, 168; Biblioteca Academiei RSR, Hărți, IV, 393.

a fost o *gură* (a Dunării = trecere spre fluviu) și un oraș *portuar* aflat în preajma acesteia (menționat alături de Mangalia și Constanța).

Credem că nu poate fi vorba de simple coincidențe și că avem suficiente elemente ⁷⁴ pentru a admite ca posibilă localizarea Zanavardei la Caraharman (fără a înțelege prin aceasta că orașul de epocă otomană suprapune întocmai pe cel vechi) ⁷⁵. De altfel, există o sursă care aduce informația necesară privind legătura dintre cele două nume. Este vorba de J. N. Bellin care, descriind țărmul apusean al Mării Negre, afirmă că „la cinci leghe nord de Constanța se află Kara Kermen Bogasi pe care grecii o numeau Zavarda”; aceasta este „cea dintîi gură a Dunării” și „se varsă într-un spațiu mlăștinos în mijlocul căruia este o insulă căreia cei vechi îi spuneau Grossea” ⁷⁶.

Să urmărim mai departe în ce măsură sursele istorice se acordă sau nu cu datele arheologice cunoscute pînă azi.

Cu prilejul cercetărilor de suprafață efectuate la Vadu în 1980 s-a observat prezența a numeroase urme atestînd existența unei așezări din vremea dominației turcești (blocuri de piatră, cenușă și lentile de lut ars marcînd locuințe incendiate, ceramică fragmentară smălțuită și comună, olane, țigle, un cimitir de inhumatie) ⁷⁷. Săpăturile arheologice întreprinse ulterior în aceeași zonă au scos la lumina zilei resturile unei *citadele de piatră*, de dimensiuni nu prea mari, cu plan rectangular, dotată cu turnuri circulare la două din colțurile sale ⁷⁸. Amplasamentul acestei cetăți, ca și înfățișarea sa corespund unor informații vechi cu privire la fortificația construită de turci la Caraharman în prima jumătate a secolului al XVII-lea ⁷⁹.

⁷⁴ Se poate adăuga un argument de natură orografică: în portulanul grec de la Leyda se menționează faptul că în preajma gurilor Tzanavarda se află mai multe movile. Or, la apus de satul Vadu—Caraharman se văd într-adevăr și azi cîteva înălțimi (+29; +75; +102).

⁷⁵ Vezi mai jos datele arheologice.

⁷⁶ Elisaveta Todorova, *Izvestija Varna*, 23, 1987, p. 141. Topograful francez își completează, cunoștințele în mod evident, din surse vechi, cum ar fi portulanul grec de la Veneția, în care înfîlîm forma *Zavarna*.

⁷⁷ Silvia Baraschi și Constantin Chera, *op. cit.*, p. 258.

⁷⁸ Cercetările sînt conduse de Sergiu Iosipescu; Centrul de studii și cercetări militare, București. Vezi raportul preliminar „*Cetatea Armanului Negru*”, Sesiunea anuală de rapoarte, Timișoara, 1987.

⁷⁹ *Cronici turcești*, II, p. 118; *Călători străini*, VI, 2, p. 385—387; J. B. Lechevalier, *Voyage de la Propontide et du Pont Euxin*, Paris, 1800, p. 367. Este interesant de remarcat asemănarea de plan a acestei cetăți de piatră cu un *quadrirburgium* descoperit la cîteva km sud de Vadu, precum și cu alte forturi de pe limesul dunărean paleobizantin. Vezi M. Bucovală, Gh. Papuc, *Pontica*, 14, 1981, p. 211—216; Miloje Vasić și Vladimir Kondić, în *Studien zu den Militär-grenzen Roms*, III (Vorträge, 13. Internationaler Limeskongress, Aalen, 1983), Stuttgart, 1986, p. 550—557. Este posibil ca Radu Vulpes care menționează o fortificație romană tîrzie în marginea satului Vadu, să fi observat, acum mai bine de 50 de ani, tocmai zidurile acestei cetăți (AD, 16, 1935, p. 185). Trebuie să notăm însă faptul că turnurile circulare dispuse la colțuri, sau chiar pe o latură a incintei, sînt cunoscute și în arhitectura militară otomană. Vezi planul primei fortificații turcești construite pe teritoriul european în 1452 — Rumeli-hissar, (Pierre et Hélène Willemart, *Istanbul*, Bruges, 1970, p. 98).

Un sondaj efectuat în 1952 într-un alt punct (colina Ghiaurchioi) a documentat existența unui strat arheologic foarte bogat cu niveluri de viață din epocă grecească arhaică, elenistică, romană, prefeudală și medievală timpurie⁸⁰. Cercetările reluate de Muzeul de Arheologie din Constanța la începutul deceniului nostru au confirmat observațiile anterioare⁸¹.

Datele privind epoca medievală, obținute în urma investigațiilor arheologice întreprinse la Vadu, se acordă cu ceea ce știm din sursele literare și documentare despre portul Caraharman pe care l-am omologat mai sus, cu Zanavarda. Din lanțul expunerii noastre lipsește însă o verigă și anume *fortificația veche*, corespunzând perioadei preotomane a așezării, adică Zanavardei⁸². Dacă am intenționa cumva să eludăm informația lui Evlia Celebi despre cetatea distrusă de turci, socotind-o inexactă, vom constata că nu putem totuși trece peste lucrările cartografice care menționează topo-hidronimul Zanavarda încă din veacul al XIII-lea (harta pisană), ceea ce înseamnă că în momentul înregistrării sale așezarea portuară avea deja o anume vechime. Or, în cercetările efectuate pînă acum la Vadu nu s-au găsit încă materiale arheologice specifice secolelor X-XIV și nici resturile cetății timpurii.

Dar unde oare s-ar putea afla aceasta? În absența probelor materiale revenim la sursele scrise și atragem atenția asupra unui pasaj din descrierea lui J. N. Bellin din care reiese că gura Kara Kermen Bogasi (gura Castelul Negru) își trage numele de la un mic castel situat la intrarea sa, numit de greci Pabulo care „nu are nici turnuri, nici garnizoană, dar al cărui foburg este foarte populat”⁸³. La data la care topograful francez nota această din urmă observație (1738) el nu se putea referi decît la Caraharman, singurul port maritim aflat (în preajma unei trecători) la nord de Constanța. Despre fortificația de aici știm însă că a fost construită în epocă otomană din necesitatea de a apăra orașul de atacurile cazacilor⁸⁴. Ca atare această cetate nu s-a numit Pampulo și nici nu a fost înregistrată — sub numele de Zanavarda — de cartografii italieni încă din secolul al XIII-lea⁸⁵. De altfel, după cum am arătat mai sus, cercetările arheologice au dovedit că în zona fortificației turcești nu sînt urme anterioare secolului al XV-lea⁸⁶. Așa

⁸⁰ Săpăturile au fost efectuate de colectivul șantirului Histria, SCIV, 4, 1953 I—2, p. 145—146.

⁸¹ Conducerea cercetărilor Gabriel Custurea și Constantin Chera, cărora le mulțumim pentru inofarmații.

⁸² Considerăm *Zanavarda* o formă alterată a unui topo-hidronim local (probabil Cernavoda, cu care se suprapune fonetic și ca număr de silabe). Vezi în harta lui Andrea Bianco (1436) — *Zuoua uarda*; Iacobo de Girolidis (1453) — *Zuna uarda*, mai sus, n. 48.

⁸³ Elisaveta Todorova, *op. cit.*, p. 141.

⁸⁴ T. Mateescu, *op. cit.*, p. 324—326.

⁸⁵ Această s-ar fi putut întimpla doar în cazul în care turcii au refolosit fundațiile cetății vechi (distrusă de ei), situație ce pare a fi cu totul exclusă de observațiile arheologice. Vezi și n. 79.

⁸⁶ Vezi n. 78.

stind lucrurile, credem că topograful francez, atât de bine informat în general, face aici (din pricina topo-hidronimiei complexe și a informației vechi folosite) o confuzie între vechiul Pampulo (*din insulă*) și fortul care fusese înălțat (*pe țărmul dobrogean*) cu numai un secol în urmă. Ceea ce înseamnă că cetatea despre care Evlia Celebi spune că a fost distrusă de turci în orașul Caraharman (= Zonavarda) poate fi tot una cu aceea localizată de noi, pe baza surselor, în ostrovul Grosea. Cu alte cuvinte, este posibil ca așezarea veche a Zonavardei să se fi aflat în insula menționată, și ca fortul preotoman al acesteia să fie de fapt chiar castelul Pampulo⁸⁷. În acest caz, credem că resturile fortificației respective ar putea fi găsite nu pe continent, unde a fost căutată pînă acum, ci în ostrovul dintre capătul sudic al insulei Chituc și țărmul continental, ascunsă sub nisipul marin depus de-a lungul veacurilor⁸⁸ (fig. 2).

În încheiere, rezumăm punctul nostru de vedere în legătură cu problemele de geografie istorică aici discutate: *Grosseto-Grosea* este un topo-hidronim care se referă la 1) *o insulă* (în care se află un castel și foarte probabil o așezare portuară dezvoltată în jurul său) și la 2) *o trecătoare*. Acestea sînt identificate în teren cu 1) *insula* ce se află în mijlocul 2) *canalului* (navigabil) care asigura odinioară legătura la-cului Sinoe cu marea (pasajul a apărut prin formarea unui cordon litoral în spatele căruia s-a dezvoltat ulterior actuala insulă Chituc); *Banbola* este forma sonorizată a toponimului grecesc Pampulo care desemnează castelul amplasat în insula Grosea; arheologic acesta nu este însă depistat; *Zonavarda* reprezintă forma alterată a unui topo-hidronim, probabil local, (Cerna voda?) care se referă la *o cetate portuară* și la *o trecătoare* (pasaj). Deoarece săpăturile arheologice de la Vadu-Caraharman-Zonavarda au scos la lumina zilei cetatea turcească, dar nu și pe cea anterioară instalării administrației otomane, credem că cetatea veche — marcată în hărțile italiene încă din veacul al XIII-lea — ar putea fi identificată cu aceea din ostrovul Grosea (Pampulo), menționată de surse. Numele Zonavarda, probabil de origine locală, a fost înlocuit cu Caraharman (Kara Harmanlâk, Cara-Orman, Kara Kermen, Carahirmen etc.) *în epocă otomană cînd așezarea portuară se va dezvolta pe țărmul continental dobrogean* (în teritoriul actualului sat Vadu) unde o documentează într-adevăr recente investigații arheologice.

⁸⁷ Poate aceasta să fie explicația pentru înregistrarea numelui Banbola doar pe hărțile Vesconte/Sanudo, în cele ulterioare impunîndu-se numele local Cerna-voda? — Zonavarda. În cea ce privește dubla topo-hidronimie aceasta este firească în zona pontică și dunăreană unde întîlnim și alte exemple (Isaceea—Oblucața, Chilia—Licostomo, Tana—Azaq etc.).

⁸⁸ Vezi mai sus Banbola.

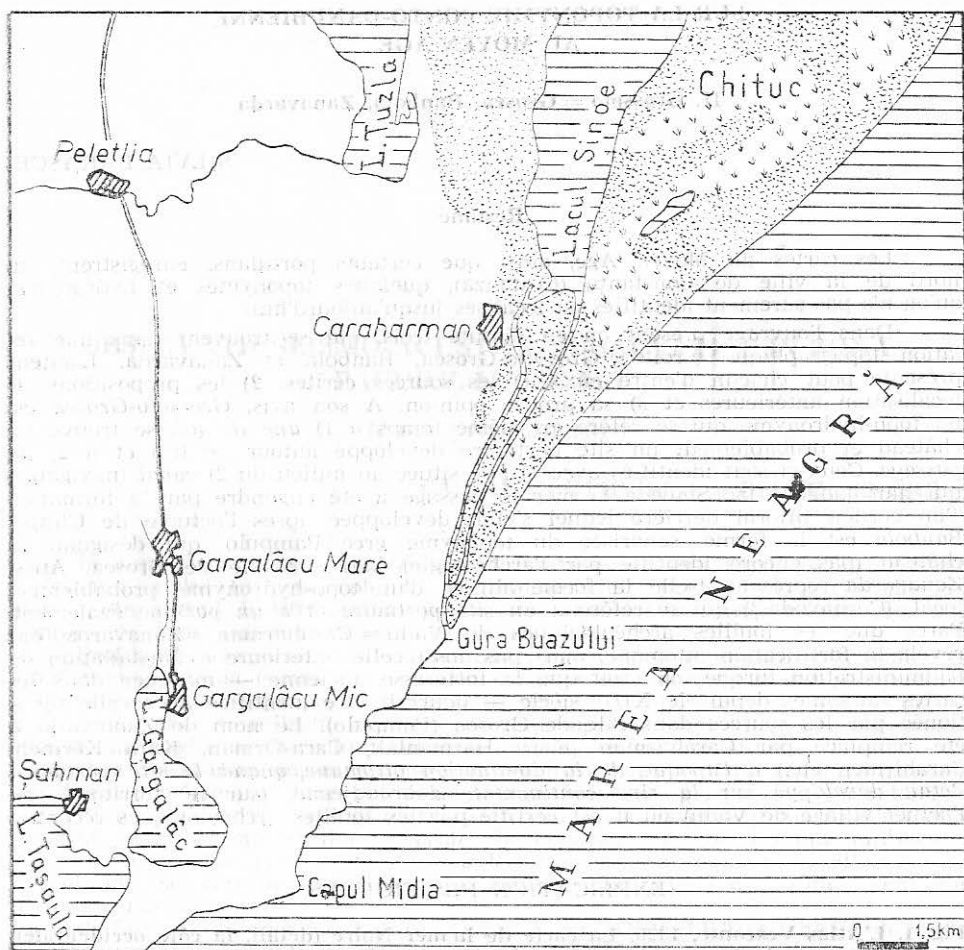

Fig. 2. Fragment din harta hidrografică a Deltei Dunării (I. Vidrașcu), ridicări 1909—1911 (după Gr. Antipa, 1911).

Reviste — titluri prescurtate

E.B.	Études Balcaniques, Sofia.
E.H.	Études Historiques, Sofia.
Izvestija-Varna	Izvestija na narodnija Muzei, Varna.
R.I.O.	Revue International d'Onomastique, Paris.
R.E.R.	Revue des Études Roumaines, Paris.
A.S.L.S.P.	Atti della Società Ligure di Storia Patria, Genova.
S.M.I.M.	Studii și Materiale de Istorie Medie, București.
R.R.H.	Revue Roumaine d'Histoire, București.
B.M.I.	Buletinul Monumentelor istorice, București.
A.D.	Analele Dobrogei, Constanța.

SUR LA TOPONYMIE PONTO-DANUBIENNE AU MOYEN AGE

II. Grosseto = Grosea, Banbola, Zonavarda

SILVIA BARASCHI

Résumé

Les cartes du Moyen Age, ainsi que certains portulans, enregistrent, au nord de la ville de Constanța (Costanza), quelques toponymes et hydronymes qu'on n'a pas sûrement identifiés ou localisés jusqu'aujourd'hui.

Dans l'ouvrage présent on en discute trois, qui se trouvent dans une relation topographique étroite : Grosseto-Grosea, Banbola et Zonavarda. L'auteur présente pour chacun d'entre eux : 1) les sources écrites, 2) les propositions de localisation antérieures et 3) sa propre opinion. A son avis, *Grosseto-Grosea* est un topo-hydronyme qui se réfère en même temps à 1) *une île* (où se trouve un château et probablement un site portuaire développé autour de lui) et à 2) *un passage*. Ceux-ci sont identifiés avec 1) *l'île* située au milieu du 2) *canal* (navigable) qui liait jadis le lac Sinoe à la mer le passage a été engendré par la formation d'un cordon littoral derrière lequel s'était développée après l'actuelle île Chituc. *Banbola* est la forme sonorisée du toponyme grec Pampulo qui désignait le château (pas encore identifié par l'archéologie) bâti sur l'île de Grosea. Aussi *Zonavarda* représente-t-elle la forme altérée d'un topo-hydronyme, probablement local, (Cernavoda ?) qui se réfère à *un site portuaire* et à *un passage* également. Parce que les fouilles archéologiques de Vadu = Caraharman = Zonavarda ont révélé la fortification ottomane, mais pas aussi celle antérieure à l'installation de l'administration turque, on croit que la forteresse ancienne — marquée dans les cartes italiennes depuis le XIIIe siècle — pourrait être identifiée avec celle mentionnée par les sources dans l'île de Grosea (Pampulo). Le nom de Zonavarda a été remplacé par Caraharman (Kara Harmanlâk, Kara-Orman, Kara Kermen, Carahirmen etc.) à l'époque de la domination ottomane quand le site portuaire s'était développé sur la rive continentale dobroudjéenne (sur le territoire de l'actuel village de Vadu) où il est certifié par les fouilles archéologiques récentes.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. L'Atlas Vesconte, 1320. La carte de la mer Noire (détail, la côte occidentale).

Fig. 2. La carte hydrographique du delta du Danube (dressée entre 1909 et 1911).

Détail, la zone Caraharman-Gura Buazului.